

Amsterdam Studies

The Truth, the Whole Truth, and nothing but the Truth

Amsterdam Studies is a multi-lingual Internet forum for analyses on political, economic and cultural developments in Europe.

ISSN 1873-3042

Editor-in-chief: László Marác

Internet: www.federatio.org/amsterdamstudies.html

Email: lkmaracz@wanadoo.nl

Michiel Klinkhamer: Hongaarse crisis topje van de ijsberg

Issue #20.

17 October 2006

Door Michiel Klinkhamer

Oost-Europakundige, Hongarije-consultant en auteur van *Messianisme zonder Mededogen. Het communisme, zijn aanhangers en zijn slachtoffers* (1998)

Het verhaal gaat dat de Poolse president Lech Walensa begin jaren '90, toen hij voor de zware taak stond om Polen van een communistische staat te veranderen in een pluralistische samenleving, verzucht zou hebben: "Het is makkelijker om van een aquarium vissoep te maken, dan om van vissoep weer een aquarium te maken".

Net zoals andere historische uitspraken ontleent deze uitspraak zijn waarde niet zozeer aan zijn authenticiteit, als wel aan het feit dat hij in een notedop het probleem weergeeft waarmee voormalige communistische landen als Polen, Hongarije, Tsjechië en Slowakije mee worstelen. Er is immers een essentieel verschil tussen een politieke dictatuur, zoals Chili onder Pinochet en totalitaire dictaturen van het soort van de Sovjet-Unie, nazi-Duitsland of de Oost-Europese satellietstaten. De eerste probeert alleen de politieke macht te monopoliseren. De laatste probeert tevens de economie, het onderwijs, de media, kortom, alle overige sectoren van de samenleving onder controle te brengen. Was het met de mensenrechten onder Pinochet droevig gesteld, de rest van de samenleving bleef intact, waardoor het land zich binnen één generatie na de val van de dictatuur kan herstellen. Voor de voormalige Oostbloklanden is de vrijheid echter slechts het begin. Daarna wacht de moeizame taak om de overheid te depolitiseren, de economie op te bouwen en een levensvatbare "civil society" op te zetten: een welvarende middenklasse, zelfstandige instellingen, onafhankelijke media etc. Voor zo'n transitie zijn minstens twee generaties nodig.

Hongarije

De meervoudige crisis die Hongarije momenteel doormaakt is daarvan een mooi voorbeeld. Er is op 17 september een politieke crisis uitgebroken naar aanleiding van het uitlekken van een geheime toespraak van premier Ferenc Gyurcsány tot de fractie van zijn Hongaarse Socialistische Partij (MSZP), waarin hij bekende dat zijn regering de afgelopen 18 maanden gelogen had over de toestand van de overheidsfinanciën. Massale rellen waren het gevolg, waarbij de gebouwen van de staatstelevisie, staatsradio en de socialistische partij werden bestormd. Sindsdien verkeert de Hongaarse politiek in een patstelling. De meerderheid van de kiezers, oppositiepartij Fidesz en het staatshoofd László Sólyom eisen dat Gyurcsány aftreedt, maar de laatste weigert dat, ondanks een overweldigende overwinning van de oppositie bij de lokale en provinciale verkiezingen van 1 oktober. De Fidesz heeft de samenwerking met Gyurcsány verbroken en demonstreert dagelijks voor het parlement dat door een hek en een cordon oproerpolitie wordt afgeschermd.

De politieke crisis vormt echter slechts het topje van de ijsberg en loopt over in een constitutionele. Door straffeloos anderhalf jaar lang de kiezers, het parlement en de EU voor te liegen, heeft Gyurcsány volgens sommige juristen de grondwet geschonden, volgens andere aangetoond dat die niet werkt. De huidige Hongaarse grondwet is namelijk een gewijzigde versie van de stalinistische grondwet uit de jaren '50, niet een geactualiseerde versie van de historische grondwet die in maart 1944 door de Duitse bezetter buiten werking is gesteld. Met het opzettelijk en langdurig vervalsen van de financiële en economische toestand van het land heeft de premier bovendien ook het strafrecht overtreden. Hij riskeert een gevangenisstraf van 3 tot 10 jaar en kan tevens worden aangeklaagd wegens het schenden van de ambtseed.

Justitie slaagt er niet in het evenwicht te bewaren. Er zitten momenteel tientallen demonstranten vast zonder advocaat, zonder aanklacht en er zijn gevallen bekend van mishandeling van arrestanten door de politie. Eén relschopper is door een paniekerige rechtbank halsoverkop tot 2,5 jaar cel veroordeeld. Justitie heeft verder gedreigd om demonstranten die toeschouwer waren van de bestorming van het gebouw van de staatstelevisie door hooligans, aan te klagen wegens passieve medeplichtigheid: een overspannen en politiek getinte manoeuvre. Oppositieleider Viktor Orbán moest op de avond van de verkiezingen op het laatste moment zijn toespraak tot de demonstranten voor het parlement afzeggen, omdat hij doodsb bedreigingen had ontvangen. Deze worden echter, net zoals doodsb bedreigingen tegen een oppositionele journalist, niet onderzocht, waardoor de indruk ontstaat dat de oppositieleider vogelvrij is. Dit alles ruikt meer naar vissoep dan naar een aquarium.

Minstens even ernstig is het gesteld met de financieel-economische situatie. Hongarije is in juli door het gezaghebbende tijdschrift *Financial Times* uitgeroepen tot "sick man of Europe", heeft het hoogste begrotingstekort van alle EU-lidstaten (10%), een sterk stijgende staatsschuld, een munt die op instorten staat en de invoering van de euro is uitgesteld van 2007 naar 2016. De werkloosheid groeit en de prijzen stijgen sneller dan de lonen.

Deze crisis hangt weer samen met de verhoudingen in de media, die ook meer aan vissoep dan aan een aquarium doen denken. In een werkelijk pluralistische samenleving was het niet gelukt om een begrotingstekort van zo'n omvang zo lang te verbergen, simpelweg omdat de media niet zouden meewerken. Deze crisis had dan ook veel eerder kunnen worden aangepakt als de staatstelevisiezenders, de staatsradio en de links-liberale commerciële zender RTL Klub niet consequent de regering hadden afgedekt. De enige kritische financiële expert die zo nu en dan aan het woord gelaten werd, was de president van de

Hongaarse Nationale Bank Zsigmond J rai. Zijn moedige en juiste kritiek kwam hem op felle aantijgingen van de regering te staan dat hij politiek zou bedrijven, terwijl precies het omgekeerde het geval was.

De in de jaren '90 haastig in elkaar geflanste adviescolleges niet in staat gebleken hun controlerende functie uit te oefenen. In een land als Nederland is het ondenkbaar dat een regering 18 maanden lang de begrotingscijfers vervalst zonder dat de Algemene Rekenkamer, de Wetenschappelijke Raad van de Regering en het Centraal Planbureau aan de bel zouden trekken. Hetzelfde geldt voor de macht van de premier over zijn ministers: die moet "ouderwets" dwingend geweest zijn, want geen enkele minister is uit de school geklapt.

Ook de Hongaarse sociaal-democraten zijn niet te vergelijken met hun Nederlandse tegenhangers. Het is ondenkbaar dat de PvdA-fractie ergens aan de Loosdrechtse plassen een geheime bijeenkomst houdt, streng beveiligd door de AIVD, die de deelnemende fractieleden hun mobieltjes afneemt, waarop Wouter Bos een rede houdt, waarin hij Nederland meermalen een "kut-land" noemt, verklaart al bijna twee jaar "'s ochtends, 's middags en 's avonds" gelogen te hebben en stelt de verkiezingen met behulp van "honderden trucs" te hebben gewonnen. Een dergelijke fractiediscipline is dan ook een overblijfsel van de leninistische cultuur van de partij waaruit de MSzP is voortgekomen.

De protesten hebben een brede sociale basis. Het midden- en kleinbedrijf komt door de lastenverhoging van het Gyurcs ny-pakket ernstig in de problemen. Toen het MKB zijn bezorgdheid middels zijn belangenvereniging aan de premier kenbaar maakten, antwoorde hij, dat ze dan maar naar Slowakije moesten gaan, "want daar hebben ze lagere belastingen". Voor een gewezen apparatsjik is dat wellicht de gewoonste zaak van de wereld, maar een West-Europese premier zou het niet in zijn hoofd halen om op zo'n manier het bedrijfsleven tegen zich in het harnas te jagen.

Er wordt gedemonstreerd door apothekers, studenten, vakbonden, ondernemers en ambulancepersoneel. Onder de demonstranten bevinden zich operazangers, acteurs, architecten, presentatoren, ex-communisten, arbeiders, veteranen van de revolutie van 1956, voetbalsupporters, artsen, etc. Boeren steunen de demonstranten door regelmatig voedsel van het platteland aan te voeren. De demonstraties beperken zich niet tot de hoofdstad, maar laaien regelmatig op in een groot aantal andere steden. Op verschillende plaatsen in het land worden wegen afgezet.

Oorzaken crisis

Deze crisis zat er al geruime tijd aan te komen. Tijdens het communistische regime vormden de Hongaren een idealistisch beeld van het Westen. Na de val van de Muur verwachtten velen binnen 5 tot 10 jaar het levensniveau van de gemiddelde Oostenrijker te hebben. In 1989 kwam echter de eerste teleurstelling. Er kwam geen Marshall-plan om Hongarije weer overeind te helpen. Bovendien moesten de leningen, die het communistische regime had opgenomen, worden terugbetaald. Daardoor konden de Hongaren niet zelf hun economie weer opbouwen om vervolgens, als die eenmaal op gang gekomen was, de leningen terug te betalen.

Imre Pozsgay is een van de weinige oud-communisten, die zowel door links als door rechts gerespecteerd worden. In 1988 was hij de eerste politicus die de opstand van 1956 in een live-radio-uitzending "een volksoptand" durfde te noemen en behoorde hij tot de pioniers van de hervormingspolitiek. Drie weken geleden richtte hij samen met M ria Wittner, een van de heldinnen van de opstand van 1956, de wereldberoemde architect Imre Makovecz en een andere integere ex-communist, M th s Sz r s, de "Beweging voor een Nieuw Hongarije" op die naar voorbeeld van de Franse Revolutie een Nationale Grondwetgevende Vergadering wil instellen om de vastgelopen systeemwisseling van 1989 weer vlot te trekken. Met de samenstelling van de groep, 2 gematigd linkse en 2 gematigd rechtse persoonlijkheden, willen de oprichters bovendien aangeven dat zij boven de partijen staan.

Waarom staat Pozsgay op zijn 73ste weer te demonstreren? Wat is er gebeurd sinds zijn historische radiotoespraak? "Het Westen dacht na de val van de muur maar aan  n ding: markten veroveren. Daardoor is het merendeel van onze grote bedrijven, fabrieken en banken voor relatief weinig geld in handen van buitenlandse investeerders en oud-communisten geraakt. Er heeft, onder de noemer van privatisering, in feite een herverdeling van 's lands rijkdommen plaatsgevonden. De oude communistische nomenklatoera heeft zich omgevormd tot een conglomeraat van client les en clans, dat vanuit zijn basis in de economie de binnenlandse politiek, de rechtspraak en de media domineert en bovendien de beste banden met het buitenlandse bedrijfsleven heeft. De Hongaarse Socialistische Partij is geen traditionele sociaal-democratische partij, maar slechts de politieke belangenorganisatie van die klasse. Het grootste deel van de bevolking heeft niet of nauwelijks geprofiteerd van de privatisering, sterker nog, is zijn bestaanszekerheid kwijtgeraakt."

Makovecz bevestigt dit beeld. Hij vertelt verontwaardigd hoe hij onlangs voor 170.000 forint per m2 een woonhuis heeft opgeleverd in Boedapest in opdracht van een buitenlandse firma, die hem vervolgens voor het vijfvoudige verkocht en de winst direct daarna, "dat weet ik toevallig", zonder winstbelasting het land uit sluisde. Makovecz pleit dan ook voor volledige afschaffing van de belastingkortingen voor buitenlandse bedrijven, die hij "fiscale discriminatie" noemt.

De liberalisering van de economie was misschien in bedrijfskundig en juridisch opzicht een revolutie, - staatsbezit werd particulier bezit, planeconomie maakte plaats voor marktwerking -, in sociologisch opzicht was er dus eerder sprake van continu teit. Stemmen in Nederland maar weinig miljonnairs op de Partij van de Arbeid, in Hongarije laat de socialistische achterban zich lezen als een soort Quote 500. Gyurcs ny staat symbool voor die nieuwe topklasse. Hij heeft fortuin gemaakt

door te speculeren met panden van de communistische jeugdbeweging (KISz), waar hij secretaris van was. Vervolgens is hij getrouwd met de kleindochter van Antal Apró, die jarenlang gold als de rechthand van de communistische dictator János Kádár.

De laatste druppel

Aan de vooravond van de verkiezingen verklaarde de premier dat de economie “liep als een trein” en er dus geen bezuinigingen nodig waren. De oppositie prikte daar natuurlijk doorheen, maar had niet de politieke moed om te zeggen dat bezuinigingen onvermijdelijk waren. De regering deelde kadootjes uit, zoals salarisverhoging voor de ambtenaren, verhoging pensioenen en verlaging van de omzetbelasting en won, mede door de overweldigende steun van de media, met een klein verschil de verkiezingen. Deze kadootjes werden gefinancierd met leningen en droegen bij tot een stijging van de staatsschuld van 53% naar 66% van het bbp.

Drie weken na de verkiezingen kondigde premier Gyurcsány een keihard bezuinigingspakket aan, dat talrijke Hongaren onder de armoedegrens duwt. Voedsel, sigaretten en drank werden duurder, de gasprijzen stegen met 30%, electra met 10%. De omzetbelasting werd weer verhoogd en werkgevers kregen een forse lastenverhoging opgelegd. Er moest weer collegegeld betaald worden, waardoor studenten uit lagere inkomensgroepen buiten de boot vielen. Het uitlekken van de geheime toespraak, toen bleek dat de regering in ware sovjet-stijl een volslagen vals beeld geschapen had van de toestand in het land, vormde slechts de laatste druppel.

Rol EU

Ook EU heeft zich vergist in de ernst van de crisis in Hongarije. Ze heeft na de toetreding van Hongarije in mei 2004 de controle behoorlijk laten verslaffen. Pas na de verkiezingen van april-mei 2006 kwam Brussel in de persoon van eurocommissaris van Financiën Pedro Almunia met harde kritiek aan het adres van Hongaarse regering, maar toen was het al te laat.

De Europese Socialistische Partij steunt Gyurcsány. Zij meet daarbij niet alleen met een dubbele maatstaf, want in de oude lidstaten geldt liegen tegen het parlement over het algemeen als een politieke doodzonde, maar is daarbij tevens gevaarlijk kortzichtig. Het politieke gewin dat de partij op korte termijn behaalt doordat een mede-socialist aan de macht blijft, heeft immers een zware prijs: het verlies door de meerderheid van de Hongaarse bevolking van het vertrouwen in de democratie.

Revolutionair volk

Hongaren staan, met hun opstanden van 1707, 1848, 1956 en 1989, bekend als een revolutionair volk. Die opstanden hadden altijd een sociale en een politieke component: tegen sociaal onrecht en voor nationale onafhankelijkheid. Ze braken meestal uit als de heersende klasse te veel heulde met de buitenlandse overheersers, of dat nu Turken, Habsburgers of Russen waren. De onheilspellende parallel met de huidige situatie is dat de rode miljonairs door veel Hongaren worden gezien als een nieuwe aristocratie. De steun van veel EU-landen aan Gyurcsány is olie op het vuur van dergelijke sentimenten. Heel veel Hongaren schamen zich bovendien voor het feit dat Gyurcsány van hun land in de ogen van het buitenland een soort Balkanstaat gemaakt heeft.

Sombere perspectieven

Eerdere Hongaarse revoluties waren alleen succesvol als een lid van de adel of een intellectueel zich aan het hoofd van de volksofstand stelde. Het zorgwekkende van de huidige situatie is juist dat er geen leider is die de gevoelens van het volk onder woorden kan brengen en met een realistisch hervormingsplan komt.

De oppositiepartij Fidesz is, in tegenstelling tot de bewering van de regeringspartijen dat zij de rellen heeft uitgelokt, geheel verrast door de onlusten en heeft nauwelijks grip op de demonstranten. Bovendien heeft ze een strategische fout gemaakt door slechts het aftreden van de premier te eisen, en geen nieuwe parlementsverkiezingen, hoewel ze die volgens de peilingen met gemak zou winnen. Ze wekt zo de indruk te vluchten voor de verantwoordelijkheid en zich te laten motiveren door puur partijpolitieke overwegingen: ze heeft geen haast om het pijnlijke bezuinigingspakket door te voeren en stelt een regering van “deskundigen” voor, in feite een verkapte nationale coalitie. Dat is een riskante strategie, want als zo’n zakenkabinet er komt en de bezuinigingen doorvoert, kan het electoraat zich uit teleurstelling massaal van de gevestigde politieke partijen afkeren.

Op 23 oktober vindt de 50-jarige herdenking van de Hongaarse Revolutie van 1956 plaats. Het merendeel van de veteranen heeft al aangekondigd de officiële herdenking te boycotten. Ze weigeren om hun gevallen kameraden te herdenken op één podium met de vroegere onderdrukkers en hun opvolgers. In de huidige sfeer van woede en ontgoocheling is het niet ondenkbaar dat de vlam dan opnieuw in pan slaat.

De andere mogelijkheid is dat het niet tot een uitbarsting komt, maar dat de bevolking de komende maanden zijn vertrouwen in de democratie, de rechtstaat en de EU definitief verliest. Dan ontstaat een soort Balkanstaat, waar alom wetteloosheid heerst en informele structuren de dienst uitmaken. Een deel van de bevolking zal dan radicaliseren met alle gevolgen van dien.